

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

WYPOSAŻENIA KOŚCIOŁA

POD WEZWANIEM *ZNALEZIENIA KRZYŻA ŚW.*
W SANKTUARIUM MĘKI PAŃSKIEJ
I MATKI BOŻEJ W KALWARII PACŁAWSKIEJ.

opracował

mgr **MAREK SAWICKI**
ARTYSTA PLASTYK
KONSERWATOR DZIEŁ SZTUKI
31-116 Kraków, ul. Studencka 7a/6
tel. 12 423-06-34, 606-169-889

Kraków, 20.10. 2018

SPIS TREŚCI.

	strona
SPIS TRESCI	2
I. HISTORIA OBIEKTU	3
II. OGÓLNY OPIS OBIEKTU	4
III. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE	5
IV. PROGRAMY KONSERWATORSKIE	6
1. Polichromia wnętrza	7
2. Prospekt organowy	14
3. Balustrada chóru muzycznego	18
4. Stalle	21
5. Chrzcielnica	27
6. Konfesjonały	32
7. Drzwi i odrzwia wejściowe kościoła	33
8. Stolarka drzwiowa prezbiterium	35

I. HISTORIA OBIEKTU.

Pierwotny kościół z fundacji Andrzeja Maksymiliana Fredro, kasztelana krakowskiego i wojewody podolskiego wzniesiony został w roku 1665 i znajdował się kilkanaście metrów od obecnego założenia klasztornego.

W roku 1668 Andrzej M. Fredro sprowadził do Paclawic franciszkanów, którym powierzył opiekę nad założeniem kalwaryjskim wnosząc drewniane budynki klasztorne i kalwaryjskie kapliczki. Klasztor zaczęto również fortyfikować wnosząc bastionową fortecę na rzucie pięciokąta.

Dzisiejsza świątynia powstała w latach 1770-1775 z fundacji drugiego wielkiego dobroczyńcy klasztoru Szczepana Dwernickiego, łowczego i pisarza grodzkiego w Przemyślu.

Konsekracja świątyni pod wezwaniem Znalezienia Krzyża Świętego przez biskupa Waleriana Jakuba Tumanowicza nastąpiła w roku 1776. Do połowy XIX wieku wzniesiono większość kaplic i budynków klasztornych oraz wytyczono dróżki.

W roku 1855 wybuchł pożar, w czasie którego zniszczony został klasztor i – częściowo - kościół. Podczas odbudowy ściany kościoła zostały pokryte nową polichromią utrzymaną w konwencji barokowej i wykonaną przez Antoniego Chabielskiego, Feliksa Ligizeńskiego i Michała Łacińskiego. Sprowadzono również sześć ołtarzy bocznych wykonanych w warsztacie Macieja Polejowskiego we Lwowie oraz odnowiono ołtarz główny.

Wykonano również nowe organy na 11 głosów, których autorem był Ducheński.

Kolejny pożar w roku 1862 zniszczył ponownie klasztor, dach oraz wieże kościoła, a także obrazy przeznaczone do kaplic.

W latach 1864-1865 usunięto zniszczenia oraz sprawiono nowe ławki i konfesjonały, a także odnowiono ambonę i chrzcielnicę. W prezbiterium zamontowano nowe stalle z wizerunkami świętych franciszkańskich oraz wykonano zamknięty balkon na ścianie południowej utrzymany w tradycji rokokowej.

Położono również nowe posadzki z kamienia trembowelskiego zastępując zniszczone, drewniane podłogi.

W roku 1863 wzniesiono wzdłuż elewacji frontowej i północnej arkadowe podcienia z tarasem, na którym wzniesiono na osi elewacji murowaną kaplicę z ołtarzem do odprawiania nabożeństw podczas odpustów. Już w roku 1885 kaplicę powiększono wnosząc ściany o metalowym stelażu i wielobarwnym przeszkleńiu.

Dekorację elewacji wzbogacono w 1900 roku o trzy wizerunki we wnękach – MB Kalwaryjskiej, św. Kingi i bł. Jakuba Strzemię. Przedstawienia te wykonał artysta malarz Bogdański.

W roku 1887 wzniesiono również nową, murowaną zakrystię pokrytą blaszanym dachem. W 1912 odnowiono ołtarze boczne, przerabiając niektóre z nich, w tym ołtarz Matki Boskiej. Kolejne zmiany we wnętrzu nastąpiły w roku 1959, gdy usunięto żelazną kratę odgradzącą ołtarz główny, a w roku 1967 położono w kościele nowe posadzki z łamanego marmuru. Kościół i klasztor zelektryfikowano w roku 1966. W latach 90 zniesiono kaplicę na tarasie podcieni.

II. OGÓLNY OPIS OBIEKTU.

Murowany z cegły, otynkowany, przykryty blachą. Wzniesiony na rzucie krzyża łacińskiego, dwuwieżowy, o bazylikowym korpusie, jednonawowym transepcie wysuniętym znacznie poza nawę i prezbiterium zamkniętym ścianą prostą.

Dachy nad nawą i prezbiterium siodłowe, nad nawami bocznymi pulpitowe, natomiast transept przykryty jest dachem czterospadowym. Wieże i wieżyczka na sygnaturkę z barokowymi, baniastymi hełmami krytymi blachą miedzianą.

Elewacja frontowa – dwuwieżowa, trójkondygnacyjna, trójosiowa, poprzedzona siedmioosiowymi podcieniami z tarasem. *Taras* na podcieniach ujęty żelazną balustradą o kracie z przenikających się łuków półkolistych i okręgów. Pomiędzy przęsłami balustrady murowane, otynkowane postumenty, na których rzeźby Ewangelistów. Podcienia poprzedzone są schodami, przed którymi dwa wysokie postumenty z rzeźbami św. Antoniego i św. Franciszka. Na osi dolnej kondygnacji elewacji zachodniej kościoła znajduje się portal wejściowy poprzedzony kruchtą zamkniętą arkadą, ujętą w proste, tynkowe obramienia.

Ściany elewacji opięte pilastrami tokańskimi wielkiego porządku, posadowionymi na wysokich postumentach. W drugiej kondygnacji dwie wnęki w osiach bocznych oraz okno w osi środkowej, zamknięte odcinkowo. We wnęce północnej malowany wizerunek błogosławionego Jakuba Strzemię w stroju pontyfikalnym, natomiast we wnęce południowej postać św. Kingi. Wyżej elewację zamyka pozorne belkowanie z profilowanym gzymsem przełamany na osiach pilastrów.

Oś środkowa zwieńczona trójkątnym szczytem zakończonym profilowanym łukiem półkolistym nadwieszonym. W szczycie wysoka wnęka zamknięta łukiem odcinkowym, w której malowane przedstawienie Matki Boskiej Kalwaryjskiej. Na szczycie żelazne, kute przedstawienie hostii.

Kondygnacje wież - ponad gzymsem koronującym elewację opięte tokańskimi pilastrami. Otwory okienne zamknięte odcinkowo, zblendowane od wschodu i w dolnej kondygnacji. Ściany wież zamknięte szerokim profilowanym gzymsem przełamany nad pilastrami. Hełmy kopulaste, wieloboczne, z przezroczowymi latarniami i kopułkami zwieńczonymi krzyżem na kuli.

Elewacje boczne - o podziałach pilastrowych naw bocznych, w których okna zamknięte półkoliście. Ściany nawy głównej gładkie, z profilowanym gzymsem i otworami okiennymi zamkniętymi odcinkowo. Ściana północna północnego ramienia transeptu z dwiema wnękami zamkniętymi półkoliście. W wyższej rzeźba Chrystusa błogosławiącego, wyżej okno zamknięte odcinkowo. Boki elewacji transeptu z pilastrami o profilowanych bazach na wysokich, kamiennych postumentach. Do ściany wschodniej transeptu przylega piętrowa przybudówka o ścianach zakończonych profilowanym gzymsem. W parterze otwór wejściowy poprzedzony dwoma stopniami oraz dwa prostokątne okna z kutymi kratami. Na piętrze ujętym po bokach lizenami pojedyncze okienko. Do przybudówki przylega od wschodu pomieszczenie z pojedynczymi prostokątnymi oknami w elewacji wschodniej i północnej.

Elewacja południowego ramienia transeptu również ujęta pilastrami na postumentach, z dwiema wnękami zamkniętymi półkoliście. Dolna wnęka zblendowana, górna za-

mknęta hemisferycznie i ujęta w profilowane tynkowe obramienie, z figurą Najświętszej Marii Panny. Nad wnękami okno zamknięte odcinkowo.

Elewacja wschodnia prezbiterium z wnęką zamkniętą półkoliście, ujętą w profilowane obramienie. Wyżej okno. Szczyt prezbiterium ujęty w profilowane obramienie z oknem pośrodku.

Wieża dzwonna. Wzniesiona w roku 1878 na miejscu wcześniejszej drewnianej z roku 1800. Usytuowana na północ od kościoła. Zbudowana na rzucie kwadratu, czterokondygnacyjna, z dachem krytym blachą. Murowana, z kamienia, otynkowana. Elewacje zamknięte profilowanym gzymsem koronującym wygiętym w łuk odcinkowy nad środkową partią każdej elewacji. Ilość okien na poszczególnych elewacjach zróżnicowana. Dach kopulasty z wieloboczną latarnią przykrytą baniastym hełmem, zwieńczonym gałką i żelaznym krzyżem.

Wyposażenie kościoła – zabytki ruchome – stanowi polichromia ścienna prezbiterium, nawy głównej, naw bocznych, transeptu oraz dawnej zakrystii (po lewej stronie prezbiterium). Pozostałą część wyposażenia stanowią obiekty drewniane, drewniane polichromowane i złożone. Ogólnie można stwierdzić, że jeśli obiektów tych nie objęły prace konserwatorskie prowadzone w kościele w latach 1998 -2006 (konserwacja ołtarzy i ambony), przetrwały do chwili obecnej w złym stanie wymagający interwencji konserwatorskiej.

III. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Celem prac konserwatorskich jest powstrzymanie przyczyn i usunięcie skutków czynników niszczących, przywrócenie właściwych parametrów wytrzymałościowych i powrót do pierwotnych walorów artystycznych.

Prace konserwatorskie przewidziane niniejszym opracowaniem obejmują znaczącą część wyposażenia kościoła wymagającą konserwacji. Na podstawie wstępnego rozpoznania budowy technicznej, przy uwzględnieniu uwarunkowań historycznych, artystycznych i funkcjonalnych opracowano poniższe programy konserwatorskie dla poszczególnych obiektów.

Zakres przyszłych prac konserwatorsko– remontowych obejmować będzie wystój wnętrza świątyni O. Franciszkanów w Kalwarii Paławskiej.

Szeroki zakres działań wymaga dokładnego rozpoznania obiektu pod względem zastosowanych technik i technologii. Niniejszy program opracowany jest na podstawie wykonanych wstępnych badań konserwatorskich i wstępnego rozpoznania konserwatorskiego w zakresie pozwalającym na opracowanie założeń konserwatorskich i programu prac.

Uszczegółowienie programów dla poszczególnych obiektów będzie możliwe po rozpoczęciu prac konserwatorskich, kiedy możliwy będzie bezpośredni dostęp do wszystkich partii obiektów (rusztowanie, demontaż) .

Zakres planowanych prac konserwatorskich przewiduje prace w trzech kierunkach, głównie:

- badawczym- rozpoznane technik, technologii i przekształceń.
- technicznym- wstrzymującym procesy niszczące,
- estetycznym- przywracającym utraconą estetykę

**IV. OPRACOWANO PROGRAMY KONSERWATORSKIE
NASTĘPUJĄCYCH OBIEKTÓW:**

1. Polichromia wnętrza
2. Prospekt organowy.
3. Balustrada chóru muzycznego.
4. Stalle
5. Chrzcielnica
6. Konfesjonały
7. Drzwi i odrzwia wejściowe kościoła
8. Stolarka drzwiowa prezbiterium

1. KOŚCIÓŁ – POLICHROMIA

---

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU;

Obiekt: polichromia ścienna

Datowanie: 4 ćw. XVIII w./ 1857

Autor: Pierwotnej polichromii nieznany

Polichromia z 1857 Antoni Chabielski, Feliks Ligizeński, Michał Łazińskiego.

Przemalowania 1966-69 Mieczysław Świerczewski

Material/ technika: technika wapienna/ kazeinowa

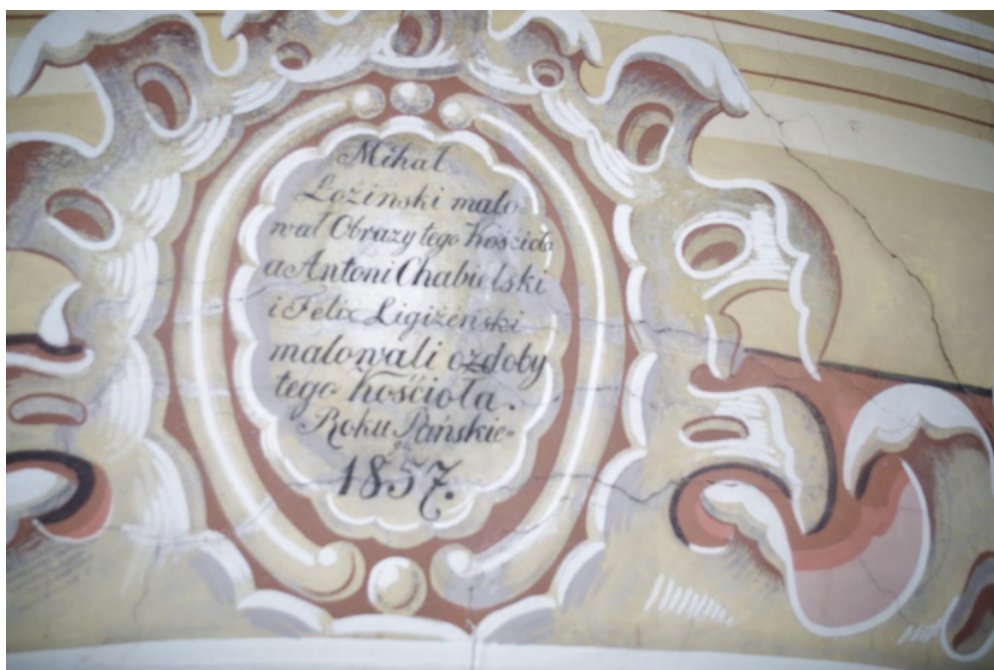
Wymiary: ok. 2007 m²

Miejsce przechowywania: kościół pod wezwaniem *Znalezienia Krzyża Świętego* w Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Paclawskiej.

Właściciel i użytkownik obiektu: Klasztor Znalezienia Krzyża Świętego Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Franciszkanów)

Opis: W czasie gdy gwardianem klasztoru był O. Feliks Osadziński - w 1797r. na ścianach kościoła „wymalowano obrazy przedstawiające różne sceny z Pisma Św., ale malatura ta była bardzo słabo wykonana pod względem artystycznym” (*Kalwaria Paclawska – O. Józef Symeon Barcik OFMConv, Warszawa ATK 1985, str.73*).

Do zmian wystroju malarskiego dochodziło po pożarach które nękały kościół i klasztor. W 1855 roku spłonął klasztor zaś w kościele spaliły się dachy, okna, drzwi, chór wraz z organami. W 1857 r. polichromię kościoła w konwencji późnego baroku stworzył Michał Łaziński przy pomocy Antoniego Chabielskiego i Feliksa Ligizeńskiego.

Na ścianie tarczowej w malowanym medalionie nad chórem znajduje się oryginalna inskrypcja wykonana przez autorów polichromii. Polichromia jest w znacznej części powtórzeniem (przemalowaniem po formie) oryginalnej polichromii z ostatniej ćwierci XVIII wieku.

Obecne przedstawienia figuralne znajdują się na sklepieniach beczkowych nawy środkowej i naw bocznych, na sklepieniach transeptu i prezbiterium oraz w pozornej kopule. Ściany do gzymsu koronującego pod sklepieniem pokryte są polichromią architektoniczno-ornamentalną utrzymaną w kolorystyce o przewadze żółci i ugru z akcentami błękitu i ornamentów malowanych en grisaille.

Pilastry na filarach międzynawowych z błękitnymi płycinami, na których żółte lizeny. Malowane belkowanie ścian z tryglifami i metopami oraz kimationem jońskim utrzymane w tonacji en grisaille. Podłucza arkad międzynawowych pokryte malaturą z motywem kratki regencyjnej na żółtym tle, z rozetą pośrodku. Gurty sklepienne również o dekoracji jak pilastry. W prezbiterium nad otworami okiennymi malowane en grisaille żagielki w formie płycin z ornamentem rokokowym oraz glify okienne z regencyjnymi cęgami na różowym tle.

We wschodniej części prezbiterium odsłonięto wcześniejszą dekorację z motywem skrzyżowanych gałązek na fryzie belkowania oraz rozwieszonych girland poniżej. Odmianą formę posiadały również obramienia okien prezbiterium – listwa dekorowana okręgami i płycinami o wyciętych półkolistych końcach. Sceny figuralne znajdujące się na sklepieniach ujęte są w rozbudowane, malowane iluzjonistycznie obramienia z motywami kartuszy o barokowych formach, elementach architektonicznych i ram z girland kwiatowych i liściastych.

Na sklepieniu nawy głównej znajdują się dwie sceny: „Niebiańska Chwała Św. Franciszka” i „Koronacja NMP”, natomiast w nawach bocznych widnieją przedstawienia z życia św. Franciszka: w nawie północnej – „Św. Franciszek i św. Dominik podtrzymują ziemię opasaną grzechami” oraz „Nadanie odpustu Porcjunkuli”, w nawie południowej – „Stygmatyzacja św. Franciszka” i „Św. Franciszek otrzymuje regułę”. W kopule krzyża kościoła znajduje się scena Wniebowstąpienia z czterema przedstawieniami Ewangelistów na dekoracyjnych kartuszach usytuowanych w pendentywach. Natomiast w ramionach transeptu znajdują się sceny – od południa: „Zaśnięcie Matki Boskiej” oraz „Matka Boska z Dzieciątkiem” siedząca na obłokach z elewacją kościoła kalwaryjskiego w tle; od północy: „Przemienienie Pańskie” i „Modlitwa w Ogrójcu”.

W przęsłach prezbiterium widnieje „Adoracja Krzyża Świętego przez św. Helenę” oraz „Wręczenie kluczy św. Piotrowi”.

Wstępne datowanie malowideł ściennych w kościele:

- I polichromia (część kościoła?) – ok. 1790- 1810 r.
- II polichromia 1857 r. M Łaziński, A. Chabielski, F. Ligizeński.
- III polichromia 1966-69 M. Świerczewski
- IV przemalowania partii ścian bocznych 1998r

„Zaśnięcie Matki Bożej” – prawe ramię transeptu kościoła.

2. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ.

Widoczną **przyczyną zniszczeń** polichromii to przede wszystkim powierzchniowe zabrudzenia i spękania zapraw tynkarskich oraz wyraźne przekształcenia plastyczne wielkoformatowych przedstawień figuralno-ornamentalnych. Inne przyczyny to i doraźne remonty (w tym instalacje c.o. oraz elektryczne), uszkodzenia mechaniczne oraz spowodowane codziennym użytkowaniem obiektu.

Stan zachowania polichromii oraz ścian i sklepień malowanych na gładko jest zróżnicowany w zależności od części kościoła i wysokości. Powierzchnia tynków jest zakurzona zwłaszcza na elementach poziomych jak gzymsy czy dekoracja kapiteli.

Spękania tynków o różnej szerokości najbardziej wyraźnie występują na sklepieniu nawy i prezbiterium. Rysy spękań dość równomiernie wypełniają sklepienie nie tworząc większych skupisk. W wielu miejscach spływów sklepienia można stwierdzić, że tynki są odspojone od podłoża.

W dolnych partiach ścian występują porysowania, zadrapania oraz poobijane narożniki. Nadłuczka okien wykazują głębokie pęknięcia warstw tynku. W partiach przysklepienych widać pierwotną kolorystykę i ślady wcześniejszej dekoracji malarskiej.

Pogarszający się stan zachowania polichromii (częściowo zniszczonej przez liczne bruzdy wykute pod instalację elektryczną) i chęć jej „odnowienia” leżały u podstaw „pseudokonserwacji” będącej w rzeczywistości drastyczną ingerencją w formę malarską i znaczącym jej przekształceniem.

Kościół wraz z całym zespołem klasztornym jest miejscem do którego przybywa w ciągu roku kilka tysięcy turystów i pielgrzymów. Zarazem kościół służy dość licznej parafii. Tak wielka ilość ludzi wchodzących do wnętrza kościoła wniosła ze sobą różnego rodzaju zabrudzenia. Ogrzewanie centralno- powietrzne poprzez nawiewy w podłodze powoduje ciągły ruch powietrza w okresie grzewczym. Krążące ogrzane powietrze zgodnie z zasadami fizycznymi porywa drobne cząsteczki zanieczyszczeń unosząc je w górę osadza na gzymsach, sztukateriach, czy też chropowatościach ścian.

Nawarstwienia kurzu doprowadzają do utraty naturalnej kolorystyki warstw malarskich. Proces ten jest nieunikniony, co w rezultacie doprowadza do tego, że z biegiem czasu ściany i dekoracje tracą swoje walory estetyczne.

Do zniszczeń typu **fizyko-chemicznego** należy zaliczyć liczne uszkodzenia strukturalne, tj warstwy malarskiej wraz z zaprawą, spowodowane zmiennymi warunkami klimatycznymi panującymi w kościele. Zbyt duże i gwałtowne zmiany wilgotności i temperatury wnętrza były powodem silnych naprężeń zaprawy, powodując osłabienie spoiwości, powstanie spęcherzeń o zróżnicowanej powierzchni, spękań. Niekorzystne gwałtowne zmiany temperatury i wilgotności wnętrza są charakterystyczne dla kościoła pielgrzymkowego; często drzwi kościoła pozostają szeroko otwarte, wejście dużej ilości pielgrzymów (np. w czasie deszczowej pogody) powoduje gwałtowny wzrost wilgotności. Zniszczenia typu fizyko-chemicznego uwidaczniają się w warstwie malarskiej siatką spękań o zróżnicowanej szerokości. Pojedyncze nitki spękań tynku widoczne są w wielu miejscach ścian na różnych wysokościach, choć przede wszystkim objęte nimi są partie ponad gzymsem obiegowym (belkowaniem ściany), tj. partie sklepienia. Zniszczenia mechaniczne: przetarcia, przedrapania, zarysowania warstwy malarskiej i zaprawy, są charakterystyczne dla gładkich powierzchni ścian w na poziomie posadzki do wys. 2 m oraz w partiach spływu sklepienia na wysokości gzymsu obiegającego wewnątrz, służącego jako ciąg komunikacyjny (do zawieszania dekoracji).

Przekształcenia plastyczno-estetyczne polichromii mają formę rozległych przemalowań. Szczególnie wielkoformatowe sceny prezbiterium, nawy głównej i transeptu są rażąco przemalowane z zachowaniem fragmentów wcześniejszej warstwy malarskiej i „wkomponowaniem” jej przemalowanie.

W latach 1966-69 krakowski malarz Mieczysław Świerczewski dokonał rozległych przemalowań po formie zniekształcających plastyczność dzieła. Dokonane przy dużych scenach figuralnych są szczególnie rażące estetycznie, przeszkadzają w prawidłowym odbiorze oryginalnego malarstwa ściennego wysokiej klasy. Poprzez te przekształcenia plastyczne nastąpiła w nich schematyzacja postaci, utrata plastyczności, partie szat mają formę dużych płaskich plam. Wcześniejsza polichromia zachowała się częściowo i posłużyła bądź jako podkład, bądź też do kompilacji z przemalowaniem. Malarz stosował kolorystykę i jej natężenie według własnego uznania dla podkreślenia ważności postaci czy ulokowani dominanty barwnej. Zafałszowaniu uległa pierwotna kolorystyka polichromii przez zastosowanie gamy barwnej nieadekwatnej do stosowanej w XVIII i XIX wieku. Największy zakres przemalowań objął powierzchnię ornamentów otaczających sceny figuralne. Ponadto całościowo przemalowano monochromatyczne powierzchnie ścian bocznych. W nawach bocznych zrobiono to w roku 1999.

W kategorii przekształceń plastycznych mieszczą się olejne przemalowania fragmentów cokołowej części ścian, szczególnie dotyczy to baz pilastrów. Warstwa farb olejnych całkowicie blokuje dyfuzyjną wymianę gazów i wilgoci, uniemożliwia „oddychanie” ściany i potęguje proces zniszczeń w niewidocznych przypowierzchniowych partiach cegły i zaprawy.

Odmienny rodzaj i stopień zniszczeń dotyczy dawnej zakrystii (po lewej stronie prezbiterium). Sklepienie tego pomieszczenia zostało całkowicie przemalowane po formie jednak stopień deformacji i przekształceń jest drastyczny. Szczególnie rażąca jest postać Chrystusa namalowana bardzo nieudolnie.

Powierzchnie ścian bocznych pomieszczenia zostały na znacznej powierzchni pokryte wtórnymi zaprawami cementowymi i kilkakrotnie przemalowane. Na powierzchni ściany północnej dawnej zakrystii widoczny jest efekt zniszczeń na skutek podciągania wilgoci co miało miejsce przed przeprowadzeniu remontów zewnętrznych, w czasie których wykonano izolację ścian kościoła i stabilizację gruntu po stronie północnej. Zniszczenia ujawniają się w postaci płatowo odchodzącej farby od wtórnych nawarstwień cementowych zapraw, szlicht i zacierek. Te z kolei wykazują brak wytrzymałości mechanicznej, osłabienie spoiwości, kruszenie się, rozwarstwianie.

W powykonawczych zaleceniach konserwatorskich należy zlecić okresową kontrolę blacharki dachowej, drożność rynien i rur spustowych, ponieważ zamakanie tynków zewnętrznych w większości przypadków ma istotny wpływ na stan tynków wewnętrznych i warstw dekoracyjnych.

3. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE.

Celem prac konserwatorskich jest powstrzymanie przyczyn i usunięcie skutków czynników niszczących, przywrócenie właściwych parametrów wytrzymałościowych, usunięcie rażących przekształceń plastycznych i powrót do pierwotnych walorów artystycznych.

Na podstawie wstępnego rozpoznania budowy technicznej i dostępnych materiałów źródłowych opracowano program dla konserwacji polichromii. W istniejących sondach odkrywkowych jak też powierzchniowych ubytkach warstw malarskich i pobiał oraz bezpośredniej analizy optycznej stwierdzono, występowanie wcześniejszej niż obecna warstwy malarskiej. Zależnie od stanu zachowania i zakresu występowania oryginalnej warstwy malarskiej należy ją odsłonić, uzupełnić bądź zrekonstruować w przypadku rozległych powierzchniowo ubytków. W miarę postępu prac konserwatorskich decyzje co do zakresu usuwania wtórnych warstw będą podejmowane komisyjnie przy udziale przedstawicieli inwestora, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i wykonawcy.

Zasadnicze problemy konserwatorskie to:

- likwidacja spękań i spęcherzeń warstwy zaprawy
- usunięcie wadliwych zapraw i kitów
- usunięcie wtórnych nawarstwień z zachowanych malowideł oryginalnych,
- oczyszczenie powierzchni polichromowanej
- punktowanie i rekonstrukcje kolorystyczne

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Po uzyskaniu dostępu do całej powierzchni malowidła (po postawieniu rusztowań) wykonanie sond odkrywkowych i schodkowych celem pełnego rozpoznania obiektu. Ustalenie występujących nawarstwień ściennych, zakresu ich występowania, stanu zachowania i pierwotnej kolorystyki obiektu.
2. Wykonanie pomocniczych badań laboratoryjnych pigmentów i spoiw.

3. Wstępne zabezpieczenie spęcherzonych i rozwarstwionych miejsc zaprawy z podłożem poprzez ich zespolenie za pomocą iniekcji roztworów wodnych (wodą destylowaną i emulsji akrylowej).
4. Mechaniczne usunięcie wadliwych kitów i uzupełnień zapraw;
  - skucie cementowych zapraw cokołowych
  - oczyszczenie powierzchni cegieł wraz z pogłębieniem spoiny
  - odsolenie lica muru
  - założenie tynków renowacyjnych WTA
5. Wstępne oczyszczenie powierzchni polichromii z kurzu, pajęczyn, sadzy przez omiecenie miękkimi pędzlami włosowymi.
6. Usunięcie wtórnych nawarstwień / przemalowań / z zachowanej oryginalnej polichromii przy użyciu środków wybranych na podstawie prób. Wstępnie zakłada się łączne stosowanie metody:
  - mechanicznej - złuszczenie nawarstwień skalpelami, szpachelkami, pędzlem szczecinowym, gumą chlebową (wiszowanie)
  - chemicznej -, miejscowo preparat na bazie węgla amonowego w żelu metylocelulozowym (2- 5%), doczyszczanie tamponami waty zwilżonymi wodą destylowaną.
7. W miejscach wskazujących na występowanie wysoleń przewiduje się przeprowadzenie zabiegu odsalania ściany metodą swobodnej migracji soli do rozszerzonego środowiska. Zabieg ten wskazany jest do przeprowadzenia szczególnie w przyporządkowanych partiach ścian pokrytych wtórnymi zaprawami. W razie konieczności przewiduje się użycie specjalnego tynku renowacyjnego (absorbującego sole) w systemie tynków WTA.
8. Zabezpieczenie pudrującej się lub osłabionej powierzchniowo (ścierającej się) polichromii niskoprocentowym roztworem (kopolimer metakrylanu etylu (70%) i akrylanu metylu(30%) w etanolu (2,5- 3 %). Zabieg ten należy połączyć z równoczesną profilaktyczną dezynsekcją przez dodatek środka biobójczego. Nanoszenie roztworu pędzlem lub przez rozpylenie.
9. Przy większych powierzchniowo ubytkach zaprawy należy zastosować wapienne zaprawy w systemie tynków renowacyjnych WTA.
10. Zespolenie osłabionych, spęcherzonych i rozwarstwionych miejsc zaprawy z podłożem za pomocą iniekcji roztworów wodnych (wodą destylowaną) i emulsji akrylowej.

W przypadku większych objętościowo pęcherzy przewiduje się ich wypełnienie. Zależnie od głębokości i rozległości odspojenia przewidziano:

  - rzadką zaprawę z wieloletniego wapna gaszonego i drobnoziarnistego piasku krzemionkowego wzmocnioną dodatkiem emulsji akrylowej.
  - zaprawą na bazie syntetycznego wapna hydraulicznego; specjalistyczną zaprawę do iniekcji podtynkowych.
11. Usuwanie ubytków lub pęknięć warstw zaprawy poprzez zakładanie kitów dostosowanych ziarnistością do powierzchni oryginalnej oraz równoczesne jej opracowywanie. Zakładany kit na bazie wapna (bezcementowy) wybrany z systemu tynków renowacyjnych WTA.
12. Wyżyłowanie spękań i rys zaprawy i ich wypełnienie szpachlówką wapienną o odpowiedniej jakości.

13. Zasklepienie cienkich 1 – 2 mm pęknięć tynku rozbijających powierzchnię malarską przez naniesienie podbarwionej pobiałki wapiennej wzmocnionej 4 % roztworem wodnym żywicy akrylowej.
14. Scalenie kolorystyczne ubytków oryginalnej warstwy malarskiej metodą punktowania scalającego przy zastosowaniu suchych pigmentów wysokiej jakości używanych w specjalistycznych i 2–3 % wodnego spoiwa akrylowego.
15. Przy rozległych powierzchniowo monochromatycznych rekonstrukcjach kolorystycznych dopuszcza się użycie farb silikatowych wysoce paroprzepuszczalnych.
16. Opracowanie zaleceń dla użytkownika i powykonawczej dokumentacji konserwatorskiej fotograficznej i opisowej.

Fragment polichromii sklepienia nad chórem.

Fragment podłucza okiennego na chórze muzycznym.

2. KOŚCIÓŁ - PROSPEKT ORGANOWY

---

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU;

Obiekt: prospekt organowy

Datowanie: 1855- 1860

Autor: Ducheński

Material/ technika: drewno/ polichromia/ snycerka/rzeźby/ złoceń/

Wymiary: szerokość 403 cm, wysokość 685 cm, głębokość 179

Miejsce przechowywania: kościół pod wezwaniem *Znalezienia Krzyża Świętego* w Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Pałacowskiej.

Właściciel i użytkownik obiektu: Klasztor Znalezienia Krzyża Świętego Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Franciszkanów).

Opis: Staraniem gwardiana o. Innocentego Nycza w roku 1858 kościół w Kalwarii został wyposażony w nowe, działające obecnie organy. Budowy instrumentu, kosztem 2000 zł. reńskich podjął się organmistrz lwowski Roman Ducheński.

Prospekt organowy umieszczony na chórze muzycznym. Prospekt wykonany po 1855 roku przez Ducheńskiego w zachodnim przęśle nawy głównej. Szafa organowa drewniana, polichromowana, siedmioosiowa, o trzech osiach środkowych wygiętych w łuk odcinkowy. U dołu część cokołowa z szeroką listwą, zakończoną wąskim, złożonym ćwierćwałkiem, nad nim szeroki podkrój i ćwierćwałek.

Prospekt organowy z prostokątną szafą o pionowych podziałach ramowych, nad którą wznosi się trójwieżyczkowa kompozycja z polichromowanego drewna. Pomiędzy wieżyczkami prostokątne odcinki zwieńczone gzymsem. Wieżyczki na ażurowych, ornamentalnych konsolach, zwieńczone profilowanym gzymsem. Na wieżyczkach bocznych siedzące monochromatyczne putta (rzeźba pełna) z trąbkami, natomiast niższa środkowa wieżyczka zwieńczona jest wazonem o rokokowych formach.

Wieżyczki dekorowane są rombowymi kompozycjami z ornamentu rokajlowego, natomiast przeźroczone płyciny z puszczkami są częściowo przesłonięte ażurową dekoracją z wici akantowej. Po bokach prospektu ażurowe uszy z ornamentu wolutowo-akantowego.

2. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Powierzchnia struktury prospektu organowego całościowo przemalowana farbami olejnymi, podobnie jak dwa putta zwieńczenia. Całość mocno przybrudzona. W warstwach nowszych zapraw, przemalowań i złoceń występują liczne spękania odwzorowujące defekty drewna i jego połączeń. Miejscami grunty pokryły się siatką spękań, spęcherzeń i odprysków.

Widoczna warstwa monochromatycznego przemalowania dwóch putt ze względu na ich lokalizację uniemożliwia dokładną analizę stanu zachowania.

Czynniki niszczące które przyczyniły się do obecnego złego stanu zachowania prospektu organowego można podzielić na kilka kategorii:

A. czynniki mechaniczne – przetarcia złoceń

B. czynniki fizyko-chemiczne – zmiany temperatury i wilgotności powodujące utratę spójności zapraw pozłotniczych, powstanie rys, spękań i osdspojeń zaprawy od drewnianego podłoża

C. czynniki biologiczne - destrukcja drewna spowodowana działalnością owadzych szkodników drewna, osłabienie jego struktury i wytrzymałości mechanicznej,

D. przekształcenia estetyczno- plastyczne – przemalowania zniekształcające estetykę obiektu

Przekształcenia estetyczno- plastyczne to przede wszystkim warstwa przemalowania odmienna od kolorystyki pierwotnej.

Do zniszczeń typu **fizyko-chemicznego** należy zaliczyć liczne uszkodzenia obiektu spowodowane warunkami klimatycznymi. Zmienność zarówno temperatury jak i wilgotności (szczególnie w krótkich cyklach czasowych) była podstawowym czynnikiem niszczącym, wpływając bezpośrednio na powstawanie zniszczeń warstwy zaprawy kredowo-klejowej takich jak: osłabienie spójności, powstanie spęcherzeń, spękań, rys i ubytków.

Niszczące działanie **czynników biologicznych** / drewnojadów/ doprowadziło do dużych zniszczeń struktury drewna i znaczących zmian jego parametrów wytrzymałościowych, co z kolei skutkowało poluznieniem łączeń stolarskich, oddzielaniem się poszczególnych partii obiektu.

Zniszczenia typu **mechanicznego** widoczne są poprzez miejscowe wgniecenia, przetarcia warstwy malarskiej aż do drewna, przetarcia złocień do warstwy pulmentu i zaprawy na skutek niewłaściwej pielęgnacji. Do zniszczeń tego typu należą otwory wycięte w powierzchni frontowych płyt ułatwiające dostęp do instrumentu.

3. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Ze względu na wartość historyczno-artystyczną obiektu jak też jego kultowy i użytkowy charakter, konieczne jest przeprowadzenie pełnej konserwacji technicznej oraz estetycznej. Konserwację należy przeprowadzić przy użyciu materiałów odpowiadających oryginalnej technice wykonania (złocenia foliami szlachetnymi na pulmencie).

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej przed konserwacją.
2. Rozmontowanie wystroju rzeźbiarskiego i snycerskiego.
3. Przeprowadzenie badań odkrywkowych celem pełnego rozpoznania obiektu, ustalenia oryginalnej kolorystyki, budowy stratygraficznej, stanu zachowania i zakresu występowania poszczególnych warstw.
4. Usunięcie wtórnych nawarstwień z powierzchni prospektu celem odsłonięcia pierwotnej warstwy malarskiej i przywrócenia oryginalnej kolorystyki. Zabieg wykonywany metodą chemiczno-mechaniczną. Wybór metody i środków uzależniony od rezultatów prób przeprowadzonych na obiekcie.
5. Usunięcie wadliwych kitów drewna, wstawek, dorzeźbień.

6. Dezynfekcja i dezynsekcja struktury drewna przy zastosowaniu odpowiednich, specjalistycznych środków chemicznych zwalczających drewnojady.
7. Impregnacja roztworami żywicy kopolimeru metakrylanu etylu i akrylanu metylu w toluenie drewnianych elementów o osłabionej strukturze drewna i nieodpowiedniej wytrzymałości mechanicznej metodą:
  - zanurzenia w kąpeli
  - metodą wielokrotnego powlekania odwrocia
8. Do roztworu impregnatu należy dodać środek biobójczy ze względu na profilaktykę działania i głębokie osadzenie w strukturze drewna.
9. Oczyszczenie powierzchni drewna z nadmiaru tworzywa i pozostawienie zwinętego folią w środowisku nasyconym oparami benzyny lakowej na okres 2-3 tygodni w celu ograniczenia migracji żywicy podczas odparowywania rozpuszczalnika.
10. Wykonanie prac stolarskich celem likwidacji spękań, rozspojen, wypaczeń i uskoków drewna.
11. Podklejenie spękań i spęcherzeń zaprawy kredowo – klejowej przy użyciu roztworów dyspersji żywicy akrylowej w emulsji wodnej lub niskoprocentowych (5-7%) roztworów wodnych glutynowego kleju (króliczy) po uprzednim zwilżeniu etanolem.
12. Uzupelnienie większych ubytków drewna wstawkami z drewna dobranego gatunkowo do oryginalnego. Opracowanie powierzchni wstawek. Rekonstrukcja w drewnie brakujących fragmentów dekoracji snycerskiej.
13. Sklejenie rozluźnionych połączeń klejem glutynowym (lub 50% roztworem dyspersji wodnej POW) przy użyciu tradycyjnych połączeń stolarskich (kołki drewniane).
14. Drobniejsze ubytki drewna proponuje się uzupełnić modyfikowaną masą drewnopodobną na bazie żywicy epoksydowej o parametrach zbliżonych do parametrów drewna.
15. Zabezpieczenie kitów werniksem retuszera w partiach karnacji rzeźb.
16. Scalenie kolorystyczne ubytków warstwy malarskiej rzeźb naśladowczo do oryginału przy zastosowaniu farb retuszera lub techniką tradycyjną przy użyciu farb olejnych.
17. Położenie zaprawy kredowo-klejowej w miejscach ubytków na strukturze lub na elementach zrekonstruowanych. Dopuszcza się zastosowanie gotowych konserwatorskich mas szpachlowych w przypadku powierzchni struktury prospektu. Opracowanie powierzchni uzupełnień przy użyciu materiałów ściernych o odpowiednim stopniu korundu.

18. Założenie pozłotniczych zapraw klejowo-kredowych w miejscach ubytków i opracowanie ich powierzchni.
19. Założenie nowych pulmentów i złocenie przez użycie odpowiednio dobranych kolorystycznie folii szlachetnych.
20. Polerowanie i scalenie (patynowanie) nowo położonych powierzchni złota z partiami oryginalnymi.
21. Scalenie kolorystyczne monochromatycznych powierzchni struktury prospektu.
22. Końcowe zabezpieczenie powierzchni prospektu i rzeźb odpowiednimi wernikami (końcowy matowy lub półmatowy).
23. Opracowanie zaleceń dla użytkownika obiektu i powykonawczej dokumentacji fotograficznej i opisowej.

3. KOŚCIÓŁ - BALUSTRADA CHÓRU MUZYCZNEGO

---

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU;

Obiekt: balustrada chóru muzycznego

Datowanie: 1855- 1860

Autor: Ducheński

Material/ technika: drewno/ polichromia/ snycerka/złocenia/

Wymiary: Długość 10 m, wysokość 1,30

Miejsce przechowywania: kościół pod wezwaniem *Znalezienia Krzyża Świętego* w Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Paclawskiej.

Właściciel i użytkownik obiektu: Klasztor Znalezienia Krzyża Świętego Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Franciszkanów)

Opis: Balustrada chóru muzycznego powstała równocześnie ze strukturą prospektu organowego i jest z nim jednorodna stylistycznie. Wykonana po 1855 roku przez Ducheńskiego. Balustrada drewniana polichromowana, siedmioosiowa, o trzech osiach środkowych wygiętych w łuk odcinkowy. U dołu część cokołowa z szeroką listwą, zakończoną wąskim, złożonym ćwierćwałkiem, nad nim szeroki podkrój i ćwierćwałek. Zwieńczenie balustrady w formie pozornego belkowania o gładkim fryzie i uskokowym gzymsie z podkrojem i ćwierćwałkiem. Przęsła balustrady rozdzielone pilastrami dekorowanymi płyciną w formie stojącego prostokąta.

Przęsło środkowe szersze, dekorowane leżącą, prostokątną płyciną z wielopłatkową rozetą pośrodku i symetrycznymi ornamentami z przenikających się esownic i rokajlli. Po bokach płyciny środkowej dwa segmenty balustrady dekorowane rombowymi płycinami w złotych obramieniach, wypełnionymi ornamentem rokajlle. Pozostałe segmenty bez dekoracji. Odwrocie balustrady podobnie jak jej parapet stanowi surowe drewno.

2. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Powierzchnia balustrady chóru muzycznego całościowo przemalowana farbami olejnymi, całość mocno przybrudzona. W warstwach zapraw, przemalowań i złoczeń występują spękania odwzorowujące defekty drewna i jego połączeń. Miejscami zaprawa pozłotnicza pokryta siatką spękań, spęcherzeń i odprysków.

Czynniki niszczące które przyczyniły się do obecnego złego stanu zachowania balustrady chóru muzycznego można podzielić na kilka kategorii:

- A. czynniki mechaniczne – przetarcia złoczeń
- B. czynniki fizyko-chemiczne – zmiany temperatury i wilgotności powodujące utratę spójności zapraw pozłotniczych, powstanie rys, spękań i osdpojeń zaprawy od drewnianego podłoża
- C. czynniki biologiczne - destrukcja drewna spowodowana działalnością owadów szkodników drewna, osłabienie jego struktury i wytrzymałości mechanicznej,
- D. przekształcenia estetyczno- plastyczne – przemalowania zniekształcające estetykę obiektu

Zniszczenia typu **mechanicznego** są bardzo widoczne na parapecie i powierzchni desek tylnej ściany jako miejscowe wgniecenia, zadrapania i przetarcia.

Do zniszczeń typu **fizyko-chemicznego** należy zaliczyć liczne uszkodzenia obiektu spowodowane warunkami klimatycznymi. Zmienność zarówno temperatury jak i wilgotności (szczególnie w krótkich cyklach czasowych) była podstawowym czynnikiem niszczącym, wpływając bezpośrednio na powstawanie zniszczeń warstwy zaprawy kredowo-klejowej takich jak: osłabienie spoiwości, powstanie spęcherzeń, spękań, rys i ubytków.

Niszczące działanie **czynników biologicznych** / drewnojadów/ doprowadziło do dużych zniszczeń struktury drewna i znaczących zmian jego parametrów wytrzymałościowych, co z kolei skutkowało poluźnieniem łączy stolarskich, oddzielaniem się poszczególnych partii obiektu. W głębokich ubytkach deskowania parapetu i desek tylnej ściany widać ślady żerowania owadów i strukturalne zniszczenie drewna.

Przekształcenia estetyczno- plastyczne to przede wszystkim warstwy przemalowań których kolorystyka jest odmienna od kolorystyki pierwotnej.

3. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Ze względu na wartość historyczno-artystyczną obiektu jak też jego użytkowy charakter, konieczne jest przeprowadzenie pełnej konserwacji technicznej oraz estetycznej. Konserwację należy przeprowadzić przy użyciu materiałów odpowiadających technice wykonania (złocenia foliami szlachetnymi na pulmencie).

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej przed konserwacją.
2. Rozmontowanie wystroju snycerskiego.
3. Przeprowadzenie badań odkrywkowych celem pełnego rozpoznania obiektu, ustalenia oryginalnej kolorystyki, budowy stratygraficznej, stanu zachowania i zakresu występowania poszczególnych warstw.
4. Usunięcie wtórnych nawarstwień z powierzchni balustrady chóru muzycznego celem odsłonięcia pierwotnej warstwy malarskiej i przywrócenia oryginalnej kolorystyki. Zabieg wykonywany metodą chemiczno-mechaniczną. Wybór metody i środków uzależniony od rezultatów prób przeprowadzonych na obiekcie. Oczyszczenie powierzchni parapetu i tylnej ściany balustrady.
5. Usunięcie wadliwych kitów drewna, wstawek, dorzeźbień.
6. Dezynfekcja i dezynsekcja struktury drewna przy zastosowaniu odpowiednich środków chemicznych zwalczających drewnojady.
7. Impregnacja roztworami żywicy kopolimeru metakrylanu etylu i akrylanu metylu w toluenie drewnianych elementów o osłabionej strukturze drewna i nieodpowiedniej wytrzymałości mechanicznej metodą:
  - zanurzenia w kąpeli
  - metodą wielokrotnego powlekania odwrociaDo roztworu impregnatu należy dodać środek biobójczy ze względu na profilaktykę działania i głębokie osadzenie w strukturze drewna.

8. Oczyszczenie powierzchni drewna z nadmiaru tworzywa i pozostawienie zawiniętego folią w środowisku nasyconym oparami benzyny lakowej na okres 2-3 tygodni w celu ograniczenia migracji żywicy podczas odparowywania rozpuszczalnika.
9. Wykonanie prac stolarskich celem wzmocnienia konstrukcji, likwidacji spękań, rozspojień, wypaczeń i uskoków drewna.
10. Podklejenie spękań i spęcherzeń zaprawy kredowo – klejowej przy użyciu roztworów dyspersji żywicy akrylowej w emulsji wodnej lub niskoprocentowych (5-7%) roztworów wodnych glutynowego kleju (króliczy) po uprzednim zwilżeniu etanolem.
11. Uzupelnienie większych ubytków drewna wstawkami z drewna dobranego gatunkowo do oryginalnego. Opracowanie powierzchni wstawek. Rekonstrukcja w drewnie brakujących fragmentów dekoracji snycerskiej.
12. Sklejenie rozluźnionych połączeń klejem glutynowym (lub 50% roztworem dyspersji wodnej POW) przy użyciu tradycyjnych połączeń stolarskich (kołki drewniane).
13. Drobniejsze ubytki drewna proponuje się uzupełnić modyfikowaną masą drewnopodobną na bazie żywicy epoksydowej o parametrach zbliżonych do parametrów drewna.
14. Położenie zaprawy kredowo-klejowej w miejscach ubytków na strukturze lub na zrekonstruowanych partiach snycerki. Dopuszcza się zastosowanie gotowych konserwatorskich mas szpachlowych w przypadku powierzchni struktury prospektu. Opracowanie powierzchni uzupełnień przy użyciu materiałów ściernych o odpowiednim stopniu korundu.
15. Założenie pozłotniczych zapraw klejowo-kredowych w miejscach ubytków i opracowanie ich powierzchni.
16. Założenie nowych pulmentów i złocenie przez użycie odpowiednio dobranych kolorystycznie folii szlachetnych.
17. Polerowanie i scalenie (patynowanie) nowo położonych powierzchni złota z partiami oryginalnymi.
18. Scalenie kolorystyczne ubytków monochromatycznych warstw malarskich powierzchni balustrady.
19. Końcowe zabezpieczenie powierzchni balustrady odpowiednimi werniksami (końcowy matowy lub półmatowy).
20. Opracowanie zaleceń dla użytkownika obiektu i powykonawczej dokumentacji fotograficznej i opisowej

4. KOŚCIÓŁ – STALLE

---

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU;

Obiekt: stalle

Datowanie: 1864-65.

Autor: nieznanym

Material/ technika: drewno/ polichromia olejna/ snycerka/ złocenia/

Wymiary - stalle prawej strony prezbiterium: długość 267 cm, wysokość 227 cm, szerokość 107 cm, (planowana po rekonstrukcji frontów: 140 cm)

Obraz – wizerunek świętego : 37 cm x 88 cm

Ilość obrazów: 4

Powierzchnia złoczonej snycerki: 205 dm²

Planowana rekonstrukcja frontów i pierwszego rzędu siedzisk o pow. 600 dm²

Wymiary - stalle lewej strony prezbiterium: długość 267 cm, wysokość 227 cm, szerokość 107 cm, (planowana po rekonstrukcji frontów: 140 cm)

Obraz – wizerunek świętej : 37 cm x 88 cm

Ilość obrazów: 4

Powierzchnia złoczonej snycerki: 205 dm²

Planowana rekonstrukcja frontów i pierwszego rzędu siedzisk o pow. 600 dm²

Miejsce przechowywania: kościół pod wezwaniem *Znalezienia Krzyża Świętego* w Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Paclawskiej.

Właściciel i użytkownik obiektu: Klasztor Znalezienia Krzyża Świętego Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Franciszkanów)

Opis: Stalle drewniane, polichromowane, z przedstawieniami świętych w zapleczkach. Przedstawienia wykonane w technice olejnej na cienkiej warstwie zaprawy na podobrazu drewnianym. Stalle ustawione w dwóch zespołach czterosiedziskowych wzdłuż północnej i południowej ściany prezbiterium. Siedziska rozdzielone ściankami z podkrojem, zwieńczonymi podłokietnikami w formie ugiętej listwy zakończonej wolutą. Wsporniki siedzisk o lekko wyciętej linii.

Zaplecki w formie prostokątnej płyciny rozdzielonej pilastrami na cztery segmenty, w których płyciny z olejno malowanymi przedstawieniami świętych franciszkańskich. Pilastry zwieńczone głowicami z gzymsami. Głowice zewnętrznych pilastrów ze sterczynami w formie kuli z płomieniami, na profilowanej podstawie. Kula w dolnej części dekorowana jest ornamentem roślinnym. Trzony pilastrów dekorowane płycinami ujętymi w wąską, złożoną ramkę i wypełnionymi delikatnym ornamentem rokajllowym z girlandą kwiatową. Segmenty zapleczków zamknięte od góry parą spływów wolutowych, rozdzielonych stylizowanym liściem.

Nad wnękami z przedstawieniami świętych również złożona dekoracja z ornamentu rokajllowego i liści akantu. Obrazy ujęte w profilowane, złożone obramienie, od góry zamknięte łukiem wklęsło-wypukłym, od dołu wycięte w ten sam sposób. Święci ukazani w całej postaci, z atrybutami u stóp lub w dłoniach. Po stronie północnej prezbiterium obrazy stali z przedstawieniem męskich świętych św. Franciszek, św. Antoni, św. Bernard i św. Bonawentura, natomiast po stronie południowej przedstawione postacie kobiece; św. Klara, św. Kinga, bł. Salomea i św. Elżbieta.

2. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Stalle zostały przekształcone przez odjęcie frontów stali; pozostały siedziska wraz z zapleckami oraz deskowaną podłogą. Były w przeszłości poddane doraźnym repara-
cjom jak też w ramach „odnawiania” zostały przemalowane. Można zauważyć niszczą-
ce działanie owadów, co widać poprzez wysypywanie się pyłu z otworów. Deski obra-
zów spękane, rozluźniona konstrukcja, zniszczone warstwy fladru, przetarcia i ubytki
drewna. Warstwa malarska obrazów zabrudzona i pociemniała.

Czynniki niszczące które przyczyniły się do obecnego złego stanu zachowania ołtarza
można podzielić na kilka kategorii. I tak wymienić tu należy:

A. przekształcenia estetyczno plastyczne – przemalowania zniekształcające estetykę i
formę rzeźbiarską usunięcie części formy stali.

złocień i srebrzeń

B. czynniki fizyko-chemiczne – osłabienie i rozspojenie łączeń, szczeliny,
wypaczenie desek i listew, spękania drewna,

C. czynniki biologiczne - destrukcja drewna spowodowana działalnością owadzych
szkodników drewna. Zaatakowane i zniszczone są zarówno elementy snycerskie wyko-
nane z drewna lipowego jak i sama struktura ołtarza wykonana z drewna iglastego.

D. czynniki mechaniczne - pęknięcia, złamania, nadłamania, zgniecienia, przetarcia

Przekształcenia plastyczne obiektu są najbardziej widoczne; stanowi je dzi-
siejsza kolorystyka powierzchni struktury stali wykonana olejną farbą matową w tona-
cji brązu. Deski zaplecka poniżej siedzisk tak jak podłoga nie są przemalowane.
Brak frontów stali (płyciny czołowej wraz z klęcznikiem) jest rażąco widoczny co
czyni stalle obiektem niepełnym.

Do zniszczeń typu **fizyko-chemicznego** należy zaliczyć liczne uszkodzenia
obiektu spowodowane warunkami klimatycznymi panującymi w kościele. Zbyt duże i
gwałtowne zmiany wilgotności i temperatury wnętrza (szczególnie w krótkich cyklach
dobowych , tygodniowych) były powodem silnego skurczu drewna, co ujawniało się
przez jego spękania, szczeliny, uskoki i wypaczenie desek a także rozluźnienie połączeń
stolarskich. Czynniki te wpływały bezpośrednio na powstawanie zniszczeń warstwy
zaprawy kredowo-klejowej złocień i obrazów takich jak: osłabienie spoiwości, powsta-
nie licznych spęcherzeń o zróżnicowanej powierzchni, spękań. Zniszczenia te uwidac-
niają się w warstwie malarskiej i warstwie złocień. Należy zwrócić uwagę na odpo-
wiednie zabezpieczenie stali przed negatywnym oddziaływaniem grzejników c.o. znaj-
dującym się w bezpośrednim ich sąsiedztwie. Wymienione wyżej czynniki spowodowa-
ły też powstanie dużych naprężeń drewnianego podobrazia przedstawień świętych, co
skutkowało ich paczeniem i pękaniem.

Najgroźniejsze w skutkach dla obecnego stanu zachowania obiektu było niszczą-
ce działanie **czynników biologicznych**. Działalność owadzych szkodników doprowadzi-
ła do dużych zniszczeń drewna i znaczących zmian jego parametrów wytrzymałości-
wych. W ubytkach i rozłamach drewna (uszkodzeniach mechanicznych) – widoczna jest
znaczna jego destrukcja: gąbczasta struktura wypełniona mączką – przemianą materii
owadów. Zaatakowane zostały partie drewna niezależnie od gatunku: iglaste konstruk-

cyjne i lipowe snycerki. Podobny stopień zniszczeń obejmuje zarówno strukturę stali jak i płyciny obrazów.

Stan ten wiąże się z koniecznymi działaniami mającymi na celu wzmocnienie konstrukcji i zapewnienie jej stabilności szczególnie, iż obiekt będzie intensywnie użytkowany zgodnie ze swoim przeznaczeniem.

Zniszczenia typu **mechanicznego** widoczne są jako miejscowe wyłamania (górne końcówki sterczyn pomiędzy wolutami zwieńczenia zapelecków, ubytek w bocznym oparciu stali po prawej stronie prezbiterium, brak części końcówek delikatnych elementów snycerskich). Do zniszczeń tych zaliczyć należy zmycie i przetarcie części złoceń (profile ramek) aż do warstwy zaprawy.

Warstwa malarska obrazów pociemniała i zabrudzona. Podobrazie drewniane miejscami pęknięte wzdłużnie, lekko wypaczone o licznych otworach wylotowych świadczących o intensywnym żerowaniu owadów.

3. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Obiekt wymaga podjęcia pełnego zakresu działań konserwatorskich likwidujących przyczyny i skutki zniszczeń oraz przywracających jego walory estetyczno-artystyczne. Ważne jest przeprowadzenie rekonstrukcji frontów stali celem przywrócenia ich właściwej formy i funkcji. Rekonstrukcja frontów winna nastąpić w oparciu o formę zachowanych w kościele ławek pochodzących również z początków 3 ćw. XIX wieku. W zakresie działań technicznych należy położyć nacisk na dezynfekcję i dezynsekcję obiektu. Zabieg impregnacji winien przywrócić parametry wytrzymałościowe drewna, w szczególności jeśli chodzi o stabilizację konstrukcyjną obiektu. Działania te połączone winny być z właściwie przeprowadzonymi pracami stolarskimi, rzeźbiarskimi i snycerskimi, w których należy zwrócić uwagę na parametry i właściwości dobranego materiału i profilaktykę jego zabezpieczenia.

Konserwacja obrazów wymaga zwrócenia szczególnej uwagi na stabilizację na drewnianego podobrazia. Przy końcowym montażu obrazów po konserwacji w strukturze stali, należy opracować sposób mocowania pozwalający na swobodną pracę desek w poprzecznym kierunku włókien, tak by nie doszło do ich ponownego zablokowania przez sztywne zablokowanie.

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

4-A. STRUKTURA STALI I ZŁOCONE ELEMENTY SNYCERSKIE

- 1) Prowadzenie dokumentacji konserwatorskiej i fotograficznej z przebiegu prac wraz z końcowym jej opracowaniem.
- 2) Wstępne oczyszczenie z kurzu powierzchni lica i odwrocia.
- 3) Przewiezienie stali do pracowni konserwatorskiej.
- 4) Projekt graficzny rekonstrukcji części frontowej stali wraz z przednimi siedziskami (do akceptacji przez inwestora i WKZ).

- 5) Wykonanie sond odkrywkowych celem pełnego rozpoznania obiektu, ustalenia oryginalnej kolorystyki, stanu zachowania i zakresu występowania poszczególnych warstw.
- 6) Demontaż obrazów z przedstawieniami świętych.
- 7) Usunięcie wadliwych kitów drewna, dorzeźbień, niewłaściwych uzupełnień.
- 8) Impregnacja roztworami żywicy kopolimeru metakrylanu etylu i akrylanu metylu w toluenie drewnianych elementów o osłabionej strukturze drewna i nieodpowiedniej wytrzymałości mechanicznej metodą wielokrotnego powlekania lub kąpieli. Do roztworu impregnatu należy dodać środek biobójczy ze względu na profilaktykę działania i głębokie osadzenie w strukturze drewna.
- 9) Oczyszczenie powierzchni drewna z nadmiaru tworzywa i pozostawienie zawiąniętego folią w środowisku nasyconym oparami benzyny lakowej na okres 2-3 tygodni w celu ograniczenia migracji żywicy podczas odparowywania rozpuszczalnika.
- 10) W przypadku elementów nie poddawanych impregnacji (elementy drewniane dobrze zachowane) celem zniszczenia żywotności owadzych szkodników drewna jak i ze względu na profilaktykę działania (nowe deski podłogi i rekonstrukcje) należy użyć środków biobójczych odznaczających się bardzo dobrą penetracją i skutecznością działania.
- 11) Wykonanie prac stolarskich celem likwidacji spękań, rozspojień, wypaczeń i uskoków drewna z użyciem wieloletnio sezonowanego drewna o odpowiednich parametrach wytrzymałościowych. Przewidziano wzmocnienie desek podłogi wraz z ewentualną wymianą najbardziej zniszczonych i osłabionych.
- 12) Rekonstrukcja frontów stali wraz z siedziskami - wykonanie prac stolarskich celem odpowiedniego ich połączenia z istniejącą strukturą stali. Rekonstrukcja w oparciu o zachowane w kościele fronty ławek z końca XIX w.
- 13) Wykonanie koniecznych rekonstrukcji snycerskich przy użyciu odpowiedniego dobranego gatunkowo, suchego drewna i profilaktyczne zabezpieczenie go przed drewnojadami. Drobniejsze ubytki drewna proponuje się uzupełnić modyfikowaną masą drewnopodobną na bazie żywicy epoksydowej o parametrach zbliżonych do parametrów drewna.
- 14) Podklejenie spękań i spęcherzeń zaprawy kredowo – klejowej złoceń przy użyciu dyspersji żywicy akrylowej w emulsji wodnej.
- 15) Doczyszczenie powierzchni złożonych elementów snycerki ołtarza przy użyciu suchej gąbki przeznaczonej do celów konserwatorskich. W wypadku trudności oczyszczenia złota użycie tamponów waty zwilżonych roztworem alkoholu.

- 16) Położenie zaprawy kredowo-klejowej w miejscach jej ubytków lub na elementach zrekonstruowanych . Opracowanie jej powierzchni przy użyciu materiałów ściernych o zróżnicowanej granulacji korundu.
- 17) Założenie nowych pulmentów odpowiednio dobranych kolorystycznie w miejscach przewidzianych do uzupełnień bądź większych rekonstrukcji złocień.
- 18) Złocenie przez użycie odpowiednio dobranych kolorystycznie folii szlachetnych z możliwością użycia złota w pudrze.
- 19) Polerowanie nowo założonych folii szlachetnych oraz nadanie odpowiedniego połysku złoceniom zachowanym.
- 20) Scalenie kolorystyczne /rekonstrukcje malarskie/ warstwy malarskiej struktury stali w sposób naśladowczy do oryginału.

4-B. OBRAZY - PRZEDSTAWIENIA ŚWIĘTYCH

8 szt. - technika olejna na podobrazii drewnianym

1. Prowadzenie dokumentacji konserwatorskiej i fotograficznej z przebiegu prac wraz z końcowym jej opracowaniem.
2. Czasowy demontaż obrazów ze struktury stali na czas konserwacji.
3. Wstępne oczyszczenie z kurzu powierzchni lica i odwrocia.
4. Przeprowadzenie badań odkrywkowych celem pełnego rozpoznania obiektu, ustalenia stanu zachowania i zakresu występowania poszczególnych warstw.
5. Oczyszczenie warstwy malarskiej z brudu i starych, pociemniałych werniksów przy użyciu terpentyny i jej niskoprocentowymi roztworami z alkoholem lub węglowodorem nasyconym.
6. W przypadku występowania wtórnych nawarstwień (przekształceń plastycznych) warstwy malarskiej przewidziano ich usunięcie przy zastosowaniu metod chemicznych (niskoprocentowych mieszanek terpentyny z alkoholem lub węglowodorem nasyconym).
7. Podklejenie spękań i łusek warstwy zaprawy przy użyciu kleju glutynowego lub roztworów dyspersji żywicy akrylowej po uprzednim zwilżeniu etanolem.
8. Miejscowa impregnacja osłabionego drewnianego podobrazia roztworami żywicy kopolimeru metakrylanu etylu i akrylanu metylu w toluenie drewnianych elementów o osłabionej strukturze drewna i nieodpowiedniej wytrzymałości mechanicznej metodą powlekania i iniekcji. Czynność zostanie wykonana pod kontrolą, stopniowo celem ograniczenia działania par rozpuszczalnika na warstwę malarską obrazów.
9. Oczyszczenie powierzchni drewna z nadmiaru tworzywa.

10. Impregnację drewnianego odwrotcia obrazów należy przeprowadzić równoległe do prac naprawczych; sklejenia pęknięć desek obrazów i prostowania ich wypażeń przy użyciu odpowiednich ścisków stolarskich.
11. W przypadku elementów nie poddawanych impregnacji (elementy drewniane dobrze zachowane) celem zniszczenia żywotności owadzych szkodników drewna jak i ze względu na profilaktykę użycie środków biobójczych odznaczających się bardzo dobrą penetracją i skutecznością działania.
12. Położenie werniksu retuszerskiego wokół ubytków zaprawy, celem zabezpieczenia powierzchni warstwy malarskiej przed uszkodzeniami powstałymi w czasie opracowywania powierzchni kitów.
13. Założenie kitów warstwy zaprawy kredowo-klejowej. Zostanie zastosowany kit naturalny kredowo-klejowy tj. zgodny z technologią obiektu, barwiony w masie, o kolorystyce zbliżonej do ogólnego tonu tła malowidła.
14. Wykonanie punktowania scalającego w sposób naśladowczy do oryginału.
15. Założenie werniksu damarowego /damara bawarska, terpentyna / .
16. Osadzenie obrazów strukturze stali (zaplecku).

5. KOŚCIÓŁ – CHRZCIELNICA

---

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU;

Obiekt: chrzcielnica

Datowanie: rokoko - 4 ćw. XVIII wieku

Autor: nieznan

Material/ technika: drewno/ polichromia/ snycerka/ złocenia/srebrzenia/ metal

Wymiary: wysokość 185 cm, obwód czaszy 160 cm,
szerokość ośmiobocznej podstawy 70 cm

Miejsce przechowywania: kościół pod wezwaniem *Znalezienia Krzyża Świętego* w Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Paclawskiej.

Właściciel i użytkownik obiektu: Klasztor Znalezienia Krzyża Świętego Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Franciszkanów)

Opis: Chrzcielnica – bogato dekorowana, kielichowa, drewniana, polichromowana, częściowo złocona, srebrzona. Czasza puklowana, zakończona dwoma półwałkami rozdzielonymi wkłeską. Pod czaszą pas kimationu jońskiego. Trzon tralkowy dekorowany trzema wirującymi rozetami. Nad nimi pas perełkowania. Stopa sześcioboczna, z niskim cokolikiem, szerokim ćwierćwałkiem i podkrojem. Pokrywa chrzcielnicy ażurowa, ze złoconych liści akantu, zwieńczona krzyżem o trójlistnych ramionach, osadzonym na srebrnej kuli. Uchwyty pokrywy żelazne. Misa na wodę święconą metalowa.

2. CHRZCIELNICA – STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Chrzcielnica jest zniszczona w bardzo dużym procencie. Jest to skutek działania zarówno niekorzystnych czynników biologicznych i atmosferycznych jak i konsekwencją przekształceń plastycznych związanych częściowo z „użytkowym” charakterem obiektu.

Czynniki niszczące które przyczyniły się do obecnego złego stanu zachowania rzeźby można podzielić na kilka kategorii:

- A. przekształcenia estetyczno- plastyczne – przemalowania zniekształcające estetykę obiektu
- B. czynniki fizyko-chemiczne – osłabienie i rozspojenie łączeń, głębokie pęknięcia i drobne szczeliny drewna, brak stabilności.
- C. czynniki biologiczne - destrukcja drewna spowodowana działalnością owadów szkodników drewna, osłabienie jego struktury i wytrzymałości mechanicznej,
- D. czynniki mechaniczne - nadłamania, zgniecenia, przetarcia

Wszystkie wymienione typy zniszczeń są wyraźnie widoczne. **Przekształcenia estetyczno- plastyczne** to przede wszystkim warstwy przemalowań sześciobocznej stopy rażące niestarannością, grubą powłoką farby i jej zacieków. Warstwy te pokrywają również miejsca głębokich ubytków zaprawy. Tworzą grubą, sztywną, powierzchniową skorupę przyczyniającą się do dalszych zniszczeń obiektu. Przemalo-

wania te są zupełnie niewłaściwe tak od strony technologicznej jak i estetycznej. Na stopie i trzonie w ubytkach wtórnych warstw uwidacznia się pierwotna kolorystyka.

Do zniszczeń typu **fizyko-chemicznego** należy zaliczyć liczne uszkodzenia obiektu spowodowane warunkami klimatycznymi. Zmienność zarówno temperatury jak i wilgotności (szczególnie w krótkich cyklach czasowych) była podstawowym czynnikiem niszczącym, wpływając bezpośrednio na powstawanie zniszczeń warstwy zaprawy kredowo-klejowej takich jak: osłabienie spoiwości, powstanie licznych spęcherzeń o zróżnicowanej powierzchni, spękań, wykruszeń i rozległych ubytków. Widoczną konsekwencją tych zniszczeń są rozległe ubytki zaprawy do warstwy drewna, szczególnie szczerkowo zachowanej na powierzchni kielicha chrzcielnicy, oraz jej brak na kwiatowych rozetach trzonu.

Na ażurowej czaszy chrzcielnicy złocenia zachowały się częściowo; z powodu osłabionej zaprawy wykruszone są przede wszystkim na krawędziach snycerki. W wielu miejscach złocenia te są przetarte do warstwy czerwonego pulmentu.

Niszczące działanie **czynników biologicznych** / drewnojadów/ doprowadziło do dużych zniszczeń struktury drewna i znaczących zmian jego parametrów wytrzymałościowych, co z kolei skutkowało poluźnieniem łączeń stolarskich, oddzielaniem się poszczególnych partii obiektu.

Zniszczenia typu **mechanicznego** widoczne są poprzez miejscowe wgniecenia powierzchni, utłuczenia zaprawy, uszkodzenia spowodowane użyciem gwoździ.

Elementy żelazne powierzchniowo skorodowane. Metalowa misa na wodę święconą zoksydowana.

3. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Ze względu na wartość historyczno-artystyczną obiektu jak też jego kultowy i użytkowy charakter, konieczne jest przeprowadzenie pełnej konserwacji technicznej oraz estetycznej, która przywróci jego pierwotny charakter.

Konserwację należy przeprowadzić przy użyciu materiałów odpowiadających technice wykonania (złocenia i srebrzenia foliami szlachetnymi na pulmencie).

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Dokumentacja fotograficzna obiektu (przed, w czasie i po konserwacji).
2. Wstępne oczyszczenie powierzchni z brudu i kurzu.
3. Wykonanie odkrywek ustalających budowę stratygraficzną i pierwotną kolorystykę obiektu, zasięg występowania pierwotnej warstwy malarskiej oraz złoczeń i srebrzeń.
4. Usunięcie wtórnych gwoździ, haków czy innych zbędnych i skorodowanych elementów metalowych mających niszczący wpływ na stan zachowania obiektu.

5. Usunięcie wtórnych nawarstwień farby, lakieru i pokostu metodą chemiczno – mechaniczną.
6. Oczyszczenie elementów metalowych (żelazne uchwyty) ze śladów korozji powierzchniowej i zabezpieczenie ich powierzchni.
7. Oczyszczenie metalowej miski ze śladów oksydacji przy użyciu środków powierzchniowo czynnych powierzchniowej i past polerskich oraz zabezpieczenie ich powierzchni.
8. Oczyszczenie powierzchni złocień.
9. Dezynfekcja i dezynsekcja struktury drewna przy zastosowaniu odpowiednich środków chemicznych zwalczających drewnojady.
10. Impregnacja roztworami żywicy kopolimeru metakrylanu etylu i akrylanu metylu w toluenie drewnianych elementów o osłabionej strukturze drewna i nieodpowiedniej wytrzymałości mechanicznej metodą wielokrotnego powlekania lub kąpieli. Do roztworu impregnatu należy dodać środek biobójczy ze względu na profilaktykę działania i głębokie osadzenie w strukturze drewna.
11. Oczyszczenie powierzchni drewna z nadmiaru tworzywa i pozostawienie zawiniętego folią w środowisku nasyconym oparami benzyny lakowej na okres 2-3 tygodni w celu ograniczenia migracji żywicy podczas odparowywania rozpuszczalnika.
12. Podklejenie spękań i spęcherzeń zaprawy kredowo – klejowej przy użyciu roztworów dyspersji żywicy akrylowej w emulsji wodnej lub niskoprocentowych (5-7%) roztworów wodnych glutynowego kleju (króliczy) po uprzednim zwilżeniu etanolem.
13. Uzupelnienie większych ubytków drewna wstawkami z drewna dobranej gatunkowo do oryginalnego. Opracowanie powierzchni wstawek. Rekonstrukcja w drewnie brakujących fragmentów dekoracji snycerskiej. Drobniejsze ubytki proponuje się uzupełnić modyfikowaną masą drewnopodobną na bazie żywicy epoksydowej o parametrach zbliżonych do parametrów drewna.
14. Sklejenie rozluźnionych połączeń stopy, trzonu, korpusu i czaszy chrzcielnicy klejem glutynowym (lub 50% roztworem dyspersji wodnej POW) przy użyciu tradycyjnych połączeń stolarskich (kołki drewniane).
15. Uzupelnienie drobnych ubytków formy snycerskiej kitem żywicznym (specjalistyczną pastą modelową używaną w konserwacji).
16. Zabezpieczenie oryginalnej polichromii werniksem retuszarskim.
17. Założenie w miejsca ubytków zapraw klejowo-kredowych i opracowanie ich powierzchni.
18. Położenie pod złocenia i srebrzenia podkładów pulmentowych zgodnych z kolorystyką oryginału.

19. Rekonstrukcja partii złocień złotem płatkowym (23-24 karatowym) oraz złotem w pudrze oraz srebrem płatkowym i w pudrze. Wyodrębnienie partii matowych i polerowanych zgodnie z oryginałem.
20. Wykonanie odpowiednich kolorystycznie laserunków na powierzchniach srebrzonych.
21. Scalenie kolorystyczne ubytków warstwy malarskiej struktury z oryginałem naśladowczo do oryginału specjalistycznymi farbami konserwatorskimi.
22. Po odpowiednim okresie umożliwiającym całkowite wyschnięcie punktowania scalającego nastąpi założenie werniksu końcowego. Werniks damarowy o dobranym stopniu połysku.

Rokokowa chrzcielnica

6. KOŚCIÓŁ – KONFESJONAŁY

---

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU;

Obiekt: konfesjonał

Ilość: 6 sztuk

Datowanie: 1864-1865 w.

Autor: nieznan

Material/ technika: drewno/ bejca

Wymiary – Wysokość: 310 cm, szer.190cm, głęb.115 cm. Powierzchnia: 1400dm²

Miejsce przechowywania: kościół pod wezwaniem *Znalezienia Krzyża Świętego* w Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Pałacowskiej.

Właściciel i użytkownik obiektu: Klasztor Znalezienia Krzyża Świętego Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Franciszkanów)

Opis: Pięć drewnianych konfesjonałów stoi w nawach kościoła; eklektyczne, o charakterystycznych ciężkich, trapezoidalnie uformowanych daszkach zakończonych krzyżem nad półkolistym zamykanym siedziskiem. Ścianki boczne podtrzymują proste belkowanie pod daszkiem, przechodząc wklęsłym, profilowanym łukiem w wolutowe spływy. Ścianki z typową kratką i z prostym klęcznikiem wpuszczonym w profilowaną podstawę. Tylne ścianki konfesjonału (przedłużony zaplecek) powtarza formę ścianki bocznej. Dwa z pięciu konfesjonałów mają uproszczoną formę ścian bocznych i zaplecka. Szósty konfesjonał stojący w dawnej zakrystii posiada odmienną, lżejszą stylistycznie i szlachetniejszą formę (wcześniejszy?). Profilowane klęczniki dochodzą do wąskich bocznych cokołów tylnej ściany, podtrzymujące profilowane uszaki. Górą forma baldachimu utworzona została przez łukowo wygięte belkowanie. Nad nim ażurowy ornament snycerski zakończony krzyżem.

2. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Stan zachowania konfesjonałów jest zróżnicowany, jest wynikiem działania zarówno pojedynczych jak i grupowych czynników niszczących. Konfesjonały są elementem wyposażenia kościoła intensywnie użytkowanym co ma wpływ na stan zachowania poszczególnych ich części. Uszkodzenia typu **mechanicznego** widoczne są na obustronnych klęcznikach poprzez przetarcie powierzchni do surowego drewna. W części konfesjonałów klęczniki są pęknięte, rozchwiane, oddzielają się od konstrukcji korpusu. Do tego typu uszkodzeń należy zaliczyć zmatowiałe i przetarte, mocno zabrudzone powierzchnie podstawy na styku z posadzką.

Na skutek wieloletniego użytkowania wypracowaniu uległy zawiasy powodując opadnięcie drzwiczek, co z kolei skutkowało przetarciem części podstawy.

Zniszczenia **fizyko-chemiczne** zostały spowodowane warunkami klimatycznymi panującymi w kościele. Zbyt duże zmiany wilgotności i temperatury wnętrza skutkowały intensywną pracą drewna; powstały spękania, szczeliny, uskoki oraz rozluźnienie połączeń stolarskich. **Przekształcenia plastyczne** to pokrycie powierzchni drewna niewłaściwymi rodzajami lakierów. **Czynniki biologiczne** groźne dla stanu zachowania obiektu doprowadziły do ogólnego osłabienia jego parametrów wytrzymałościowych.

3. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Założenia konserwatorskie wiążą się z działaniami technicznymi mającymi na celu wzmocnienie konstrukcji konfesjonałów, usunięcie skutków zniszczeń, profilaktykę poprzez zabezpieczenie przed działalnością drewnojadów. W działaniach estetycznych, należy zwrócić uwagę na zachowanie jednolitej kolorystyki konfesjonałów.

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Oczyszczenie odwrocia konfesjonału z warstwy kurzu i brudu.
2. Oczyszczenie pociemniałej powierzchni drewna z warstwy brudu, starego lakieru i innych wtórnych nawarstwień (past, pokostu) przy użyciu środków chemicznych. Odtłuszczenie oczyszczonych powierzchni alkoholem i neutralizacja olejem terpentynowym.
3. Wykonanie niezbędnych prac stolarskich, wstawienie fleków, podklejenie, kołkowanie. Należy uwzględnić ewentualne wzmocnienia konstrukcyjne odwrocia i spodnich powierzchni konfesjonałów.
4. Uzupełnienie ubytków rzeźbiarsko-snycerskich.
5. Opracowanie powierzchni drewna przy użyciu papierów ściernych o odpowiednio dobranej wielkości korundu.
6. Przeprowadzenie zabiegu dezynsekcji i dezynfekcji drewna i jego zabezpieczenie przed niszczącymi czynnikami biologicznymi.
7. Impregnacja roztworami żywicy kopolimeru metakrylanu etylu i akrylanu metylu w toluenie drewnianych elementów o osłabionej strukturze drewna i nieodpowiedniej wytrzymałości mechanicznej metodą wielokrotnego powlekania, kąpieli i iniekcji. Do roztworu impregnatu należy dodać środek biobójczy ze względu na profilaktykę działania i głębokie osadzenie w strukturze drewna.
8. Nadanie odpowiedniego koloru wstawionym flekom i uzupełnieniom drewna przy użyciu bejc wodnych.
9. Dwukrotne zabezpieczenie powierzchni konfesjonałów i klęczników półmatową lakierobejcą wysokiej jakości.

7. KOŚCIÓŁ – DRZWI I ODRZWIWA WEJŚCIOWE

---

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU;

Obiekt: drzwi wejściowe do kościoła.

Datowanie: XIX w.

Autor: nieznany

Material/ technika: drewno sosnowe

Wymiary – elewacja frontowa; drzwi główne 325 x 213 cm, boczne 262 x 142 cm, Drzwi elewacji północnej: 255 x 142 cm

Miejsce przechowywania: kościół pod wezwaniem *Znalezienia Krzyża Świętego* w Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Paclawskiej.

Właściciel i użytkownik obiektu: Klasztor Znalezienia Krzyża Świętego Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Franciszkanów)

Opis: Z elewacji frontowej do nawy głównej prowadzi prostokątny otwór wejściowy ujęty wąską, gładką, drewnianą listwą, nad którą krzyż na pagórku. Masywne drzwi dwuskrzydłowe, klepkowe, z rombami w połowie wysokości skrzydeł. Klepki ułożone w jodełkę, nabijane gwoździami. Przed progiem pojedynczy stopień kamienny. Po prawej stronie elewacji drzwi boczne również dwuskrzydłowe z rombami w połowie wysokości skrzydeł, z klepkami ułożonymi w jodełkę, nabijane gwoździami. Trzecia para drzwi znajduje się w elewacji północnej prowadzące do nawy bocznej. Drzwi wykonane podobnie jak pozostałe.

2. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Drzwi zewnętrzne prowadzące do kościoła narażone szczególnie na zmienne warunki atmosferyczne. Wahania temperatury i wilgotności powietrza powodowały cykliczne zmiany objętościowe drewna oraz odkształcenia poszczególnych desek. W okresie zwiększonej ilości opadów drewno znacznie pęcznieje, natomiast w okresie suszy ulega odwrotnym zjawiskom wysychania i kurczenia się. Ten ciągły cykl pęcznienie i zsychnania się drewna podczas wyparowywania wody powoduje utratę szczelności przylegania do siebie złączy stolarskich. Skutkiem tego procesu jest rozluźnienie spoin, połączeń, powstawanie spękań, szczelin, a tym samym osłabienie konstrukcji omawianego obiektu. Dodatkowym czynnikiem niszczącym są różnice temperatury na zewnątrz drzwi od strony wnętrza kościoła. Drzwi były wielokrotnie przemalowane i niewłaściwe mechaniczne usuwanie farby z powierzchni drewna przyczyniało się do dalszych zniszczeń.

3. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Obiekt wymaga działań konserwatorskich likwidujących przyczyny i skutki zniszczeń obiektu poddanego intensywnemu użytkowaniu. W zakresie działań technicznych należy przeprowadzić dezynfekcję i dezynsekcję obiektu szczególnie kładąc nacisk na zabieg impregnacji, który winien przywrócić parametry wytrzymałościowe drewna.

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Wstępne oczyszczenie z kurzu i brudu rewersu i awersu drzwi i ościeżnicy.
2. Wykonanie sond odkrywkowych celem pełnego rozpoznania obiektu, ustalenia pierwotnej kolorystyki.
3. Usunięcie wadliwych kitów drewna i niewłaściwych uzupełnień oraz elementów (drewnianych klepek) o dużym stopniu destrukcji.
4. Impregnacja roztworami żywicy kopolimeru metakrylanu etylu i akrylanu metylu w toluenie drewnianych elementów o osłabionej strukturze drewna i nieodpowiedniej wytrzymałości mechanicznej metodą wielokrotnego powlekania lub kąpie-li. Do roztworu impregnatu należy dodać środek biobójczy ze względu na profilaktykę działania i głębokie osadzenie w strukturze drewna.
5. Oczyszczenie powierzchni drewna z nadmiaru tworzywa i pozostawienie zawiniętego folią w środowisku nasyconym oparami benzyny lakowej na okres 2-3 tygodni w celu ograniczenia migracji żywicy podczas odparowywania rozpuszczalnika.
6. Wykonanie prac stolarskich celem likwidacji spękań, rozspojień, wypaczeń i uskoków drewna z użyciem wieloletnio sezonowanego drewna o odpowiednich parametrach wytrzymałościowych.
7. Powleczenie powierzchni drzwi farbą alkidową o kolorystyce dobranej na podstawie wykonanych odkrywek. Zakłada się pozostawienie naturalnej struktury drewna zabezpieczonego powierzchniowo matową lakierobejcą.
8. Oczyszczenie metalowych elementów drzwi – zamków, zawiasów, kutek i ćwieków – z przemalowań i elementów korozji powierzchniowej i zabezpieczenie ich powierzchni.

Fot. 1. Główne drzwi wejściowe

Fot. 2. Wejście boczne do lewej nawy.

8. KOŚCIÓŁ – STOLARKA DRZWIOWA PREZBITERIUM

---

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU;

Obiekt: stolarka drzwiowa prezbiterium:

Drzwi w południowej ścianie prezbiterium.

Drzwi w północnej ścianie prezbiterium

Datowanie: XIX w.

Autor: nieznan

Material/ technika: drewno sosnowe

Wymiary – drzwi północne wys. 250cm, szer.150, ościeża w rozwinięciu 160 cm

Miejsce przechowywania: kościół pod wezwaniem *Znalezienia Krzyża Świętego* w Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Pałacowskiej.

Właściciel i użytkownik obiektu: Klasztor Znalezienia Krzyża Świętego Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Franciszkanów)

Opis: *Drzwi w południowej ścianie prezbiterium.* Dawniej drzwi podwójne, obecnie należy traktować je jako całość: cofnięte skrzydła, boczne płyciny i obramienie zewnętrzne (forma portalu). Otwór wejściowy prostokątny, ujęty w drewniane szerokie obramienia ze szpaletami płycinowymi w glicach. Obramienie wąskie, profilowane, zwieńczone naczółkiem w formie łuku wklęsło-wypukłego, zakończonego u góry ugiętym gzymsem profilowanym, przerwany na osi rokajllem. Wewnętrzne końce gzymesu z wolutami, natomiast na zewnętrznych końcach znajdują się dwie profilowane konsolki. Drzwi dwuskrzydłowe, klepkowe, o deskach ułożonych w jodełkę, z rombami pośrodku każdego ze skrzydeł. Zawiasy krzyżowe, zamek skrzynkowy z żelazną, kutą klamką.

Drzwi w północnej ścianie prezbiterium prowadzące do pomieszczenia dawnej zakrystii (obecnie rozległy przedsionek). Dawniej drzwi podwójne, obecnie należy traktować je jako całość: cofnięte skrzydła, boczne płyciny i obramienie zewnętrzne (forma portalu). Otwór wejściowy prostokątny, ujęty w drewniane szerokie obramienia ze szpaletami płycinowymi w glicach. Obramienie wąskie, profilowane, zwieńczone naczółkiem w formie łuku wklęsło-wypukłego, zakończonego u góry ugiętym gzymsem profilowanym, przerwany na osi rokajllem. Wewnętrzne końce gzymesu z wolutami, natomiast na zewnętrznych końcach znajdują się dwie profilowane konsolki. Drzwi dwuskrzydłowe, klepkowe, o deskach ułożonych w jodełkę, z rombami pośrodku każdego ze skrzydeł. Zawiasy krzyżowe, zamek skrzynkowy z żelazną, kutą klamką.

2. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Drzwi w północnej ścianie prezbiterium są w złym stanie zachowania. Zniszczenia powstały na skutek naturalnych procesów fizyko– chemicznych powodujących starzenie się drewna. Zmiany temperatury i wilgotności, procesy intensywne pęcznienia a następnie silnego skurczu drewna skutkowały jego pękaniem, paczeniem , rozluźnieniem połączeń stolarskich. Ważnym czynnikiem niszczącym było intensywne użytkowanie drzwi. Ciężkie skrzydła poddawane były silnym wstrząsom, które przenosiły się na inne elementy rozbudowanej struktury drzwi. Skrzydła opadły na zawiasach, zamek działa niewłaściwie.

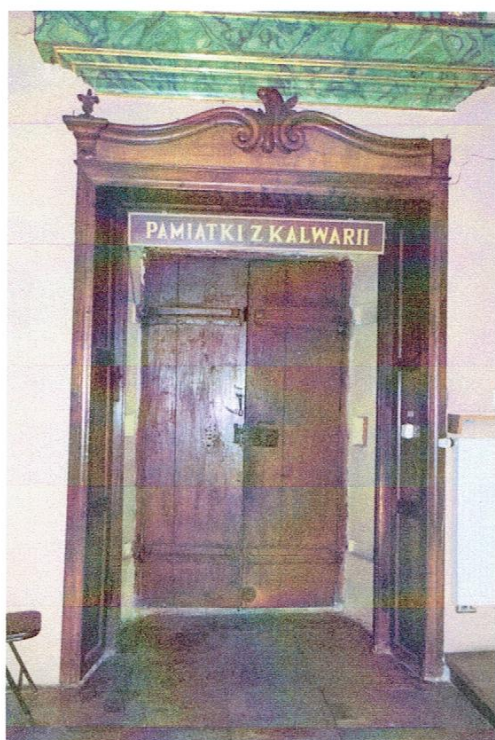
Drzwi w południowej ścianie prezbiterium były poddawane zabiegom renowacyjnym w czasie których zastosowano niewłaściwie dobrane materiały z punktu widzenia technologii i estetyki przewidzianej dla obiektu zabytkowego. Powierzchnia stolarki drzwiowej pokryta została lakierem o nieodpowiedniej kolorystyce.

3. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Obiekt wymaga działań konserwatorskich likwidujących przyczyny i skutki zniszczeń obiektu poddanego intensywnemu użytkowaniu. W zakresie działań technicznych należy przeprowadzić dezynfekcję, dezynsekcję i impregnację obiektu. Prace stolarskie winny przywrócić pełne walory użytkowe. Usunięcie wtórnych lakierów i nadanie odpowiedniej kolorystyki podkreśli zabytkowy charakter obiektu.

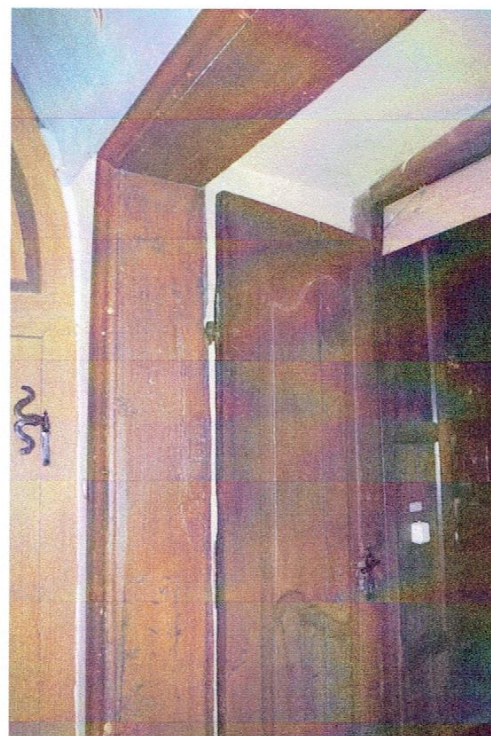
4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Wstępne oczyszczenie z kurzu i brudu rewersu i awersu drzwi, obramienia i dekoracji snycerskiej.
2. Usunięcie wadliwych nawarstwień, farb, lakierów i kitów drewna
3. Impregnacja roztworami żywicy kopolimeru metakrylanu etylu i akrylanu metylu w toluenie drewnianych elementów o osłabionej strukturze drewna i nieodpowiedniej wytrzymałości mechanicznej metodą wielokrotnego powlekania lub kąpieli. Do roztworu impregnatu należy dodać środek biobójczy ze względu na profilaktykę działania i głębokie osadzenie w strukturze drewna.
4. Oczyszczenie powierzchni drewna z nadmiaru tworzywa i pozostawienie zawiąniętego folią w środowisku nasyconym oparami benzyny lakowej na okres 2-3 tygodni w celu ograniczenia migracji żywicy podczas odparowywania rozpuszczalnika.
5. W przypadku elementów nie poddawanych impregnacji ze względu na profilaktykę działania należy użyć skutecznego środka zwalczającego żywotność owadzich szkodników drewna cechującego się bardzo dobrą penetracją i skutecznością działania.
6. Wykonanie prac stolarskich celem likwidacji spękań, rozspojień, wypaczeń i uskoków drewna z użyciem wieloletnio sezonowanego drewna o odpowiednich parametrach wytrzymałościowych. Drobniejsze ubytki proponuje się uzupełnić modyfikowaną masą drewnopodobną na bazie żywicy epoksydowej o parametrach zbliżonych do parametrów drewna.
7. Powleczenie powierzchni drzwi lakierobejcą o kolorystyce dobranej na podstawie wykonanych odkrywek.
8. Oczyszczenie metalowych elementów drzwi – zamków, zawiasów, kutek i ćwieków – z elementów korozji powierzchniowej i zabezpieczenie ich powierzchni.

Fot. 1

Stolarka drzwiowa lewej strony prezbiterium: 1/widok od strony prezbiterium 2/widok od strony dawnej zakrystii (fragment)

Fot. 2

Kraków 20.10.2018

Opracował

M. Sawicki
mgr MAREK SAWICKI
ARTYSTA PŁASTYK
KONSERWATOR DZIEŁ SZTUKI
31-116 Kraków, ul. Studencka 7a/6
tel. 12 423-06-34, 606-109-889